

RÁKÓCZI CSALÁDI PORTRÉK

A magyar történelemben kitörölhetetlen szerepet játszott a XVI. század végétől a XVIII. század elejéig a Rákóczi család, amelynek azonban nem minden tagja volt református, ennek ellenére közöttük is voltak, akik a református egyház történetét alakították akár pozitív, akár negatív előjellel. Különösen igaz a katolikus vallása ellenére a reformátusság, evangélikusság és unitáriusság irányába tanúsított jóindulat II. Rákóczi Ferencre, akinek 1703 és 1711 között lezajlott eredményes szabadságharcára emlékezünk annak 300 éves jubileumán.

Rákóczi Zsigmond

A család szédületes kiemelkedése egyetlen tagjának, rákóczi és felsővadászi Rákóczi Zsigmondnak a nevéhez fűződik. Katona-nemesi sorból ő küzdötte fel magát az erdélyi fejedelmi trónra. 1544-ben a család nemesi előnevét adó Felsővadászon született, édesapja Likava várkapitánya, Zemplén vármegye alispánja volt. Nem tudjuk, hogy milyen felekezetűnek keresztelték Zsigmondot, azonban akkor még aligha lehetett református, evangélikus azonban minden bizonnyal. Annál is inkább ez gyanítható, mert az erős lutheránus Perényi Gábor országbíró várában, Sárospatakon volt apród, ott tanulta a katonai, közigazgatási és gazdasági pályára egyaránt felkészítő ismereteket. (1580-ban Felsővadásznak már református lelképásztora volt, akkor már Zsigmond is református kellett, hogy legyen.) Királyi szolgálatban állt Rákóczi Zsigmond. 1575-ben Báthori István erdélyi fejedelem ellen Bekes Gáspár seregében harcolt, amelyben a királyi segédcsapat parancsnoka volt. A következő években tovább emelkedett a katonai pályán, 1588-ban Eger várának főkapitányaként Szikszónál egy tízezres török sereget vert meg, amiért bárói rangra emelte a király. Az 1593-ban kezdődött törökökkel vívott tizenöt éves háború egyik sikeres hadvezére, több vár visszafoglalója volt Rákóczi Zsigmond. Részt vett a hegyaljai borkereskedésben, ami hozzájárult vagyonosodásához.

1587-ben megnősült, feleségül vette Mágócsy (írják Mágóchy-nak, Mágócsy-nak is) András (+1586) özvegyét, alaghy Bekényi Juditot (Alaghy Juditnak is emlegetik). Mágócsy Gáspár (1514-1587), András ugyancsak nagybirtokú, magas katonai és közigazgatási tisztségeket viselő unokabátyja kérte fel Rákóczi Zsigmondot, hogy vállalja el Mágócsy András árván maradt gyermekeinek gyámságát. Rákóczi Zsigmond ezt elvállalta, majd a gyermekek anyját is feleségül vette. Így Rákóczi Zsigmond igazgatása alá jutott a 300 ezer katasztrális holdat kitevő Mágócsy birtok. Ekkor került birtokába Vizsolynak. Az egyik Mágócsy fiú gyermekkorában meghalt, édesanyja elhunytával a felnőtt kort megért Mágócsy Ferenc (1580-1614) Rákóczi Zsigmondtól az atyja után őt megillető birtokrésznek csupán kis részét kapta vissza.

Mágócsy Gáspár és András kívánsága volt a Biblia magyarra fordíttatása és ki nyomtatása. Károlyi Gáspár a Mágócsy birtokokon lelkészkedett, Gönc is az volt.

Rákóczi Zsigmond teljesítette a Mágócsyak végakarátát, vállalta a magyar nyelvű Biblia kinyomatásának költségeit, a szükséges nyomda felállítatását, a nagy mennyiségű papír és új betűkészlet beszerzését, és részben a kompaktori (könyvkötői) munka biztosítását. Vizsolyba hívta Mantskovit Bálint (Manskovits, Valentinus *Farinola* *Lengyelországban ?? - +Vizsolyban 1596) lengyel származású nyomdászt. A templommal szembeni üres földesúri házban helyeztette el 1588-ban a nyomdát, ahol elkészült 1590. július 20-ára a Magyar nyelvű teljes Szentírás. Mindez mutatja Rákóczi Zsigmond elkötelezett református voltát, hiszen megtehetette volna, hogy nem nyomtatattja ki az első magyar nyelvű teljes Bibliát, és a Mágócsyak által arra szánt pénzt másra, pl. birtokszerezésre költi. Nem azt tette. Sőt Ernő főherceg parancsával is szembeszállt, aki pedig azt parancsolta neki, hogy Mantskovitot tartóztassa le, és nyomdáját kobozza el, mert az 1588-ban Vizsolyban kinyomatott egy következő évre szóló kalendáriumot, de még a Julianus naptár szerint, holott abban az évben a magyar országgyűlés is törvénybe iktatta a Gergely-féle naptár kötelező használatát. Mantskovit – tudva vagy nem tudva - kétségkívül megszegte a törvényt. A nyomda elkobzásával és Mantskovit elfogásával a Biblia kinyomatása vált volna lehetetlenné. Rákóczi Zsigmond Heves és Borsod vármegye főispánjaként, magas katonai tisztsége és immár hatalmas birtokára tekintettel, sikerrel dacolhatott Ernő főherceg parancsával.

A Vizsolyi Biblia előszavában nem szerepel Rákóczi Zsigmond és más patrónus neve, mint akik a Biblia kinyomattatását segítették, de a kortársi iratokban Rákóczi Zsigmondot nevezik meg a Biblia-kiadás fő patrónusaként. Ez a borivásban is mértéktartó, kortársai által dicsért józan gondolkodású, igazságszerető, kiváló hadvezér, közigazgatási és vagyonszerző, gazdasági szakember a Bocskai István vezette szabadságharchoz csatlakozott. Bocskai István fejedelem erdélyi helytartójává nevezte ki. A fejedelemnek 1606. december 29-én gyanús körülmények között – a kortársak mérgezésre gyanakodtak – történt halála után 1607-1608-ban Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelemséget viselt. 1608-ban hajdúfelkelés tört ki, aminek ha élére áll a fejedelem, akkor háborúba sodródhatott volna a magyar királlyal, azt elkerülendően – jelentős birtokok fejében – mondott le a trónról Báthori Gábor javára. Rákóczi György viszont 1630-ban követte apját az erdélyi fejedelmi trónon, Zsigmond fejedelem Pál fia (1595-1636) pedig országbírói méltóságra emelkedett. Pál, mostohaanyja, Rákóczi Zsigmond harmadik felesége, a katolikus Thelegdy Borbála hatására katolizált. Ezt édesapja tudomásul vette. Reformátusként hatalmasra duzzadt birtokain a református egyházat Rákóczi Zsigmond segítette és oltalmazta, ha kellett. Szerencsen megújította a református templomot, és abban építtette meg temetkezési helyét, ott is nyugszanak földi maradványai.

I. Rákóczi György

Rákóczi és felsővadászi Rákóczi György báró (1593-1648) Szerencsen született édesapja második feleségének, Gerendi Annának a fiaként, a már említett Pál országbíró bátyjaként. György református hitéhez haláláig hűséges is maradt, egyházának földesúrként és erdélyi fejedelemként (1630-1648) messzemenően támogatója volt. Bocskai István kassai udvarában volt apród. 1616-ban vette feleségül Lorántffy Zsuzsannát (1600-1660), akitől négy fia született, de csupán kettő érte meg a felnőttkort. Lorántffy Zsuzsanna révén jutott Sárospatak a birtokába, és annak

iskolája fejlesztéséért sokat tett. Fejedelemként a gyulafehérvári csonka egyetem segítése szívügye volt, ahová az ő idejében érkeztek meg a Bethlen Gábor által meghívott külföldi professzorok, akik egyúttal politikai, diplomáciai tanácsadói is voltak. Kiemelkedett a gyulafehérvári kollégium külföldi professzorai közül Bisterfeld János Henrik (1605-1655), aki 1630-tól haláláig ott tanított. Sárospatak 1629-től számított főiskolának, oda meghívta Comenius Ámos Jánost (1592-1670), a cseh testvéregyház száműzetésben élő magyar származású püspökét, európai hírű tudóst és neveléstudományi szaktekintélyt, de akkor az még nem fogadta el a meghívást. A debreceni kollégium 1588-tól őrszi beiratkozási matrikuláját, ott tanszéket alapított a fejedelem, az iskolai törvényeket megszigorította, a diákoknak egyenruha viselését írta elő, a nagyváradi kollégium 1636-ban az ő gondoskodása révén emelkedett felsőoktatási intézményi rangra, amit Várad 1660-ban történt török kézre kerüléséig meg is őrzött. Gondja volt a kolozsvári középfokú iskola színvonalának emelésére. A diákság ellátásáról ez az egyébként nem adakozó kedvű, sőt a kortársak által zsunyorinak tartott fejedelem gondoskodott, ezekre alapítványokat tett. Külföldön évente 3-6 diák tanult az ő költségén.

Bethlen Gábor ama rendeletét, amely a jobbágyok gyermekeinek tanulását engedélyezte, ő is következetesen végrehajtatta, és a Bethlen Gábor által a jobbágy származású lelkészeknek és mindkét nembeli utódaiknak 1629-ben adományozott nemesi rangját tiszteletben tartotta. Ezzel új, tehetséges értelmiség kialakulását mozdította elő ő is. Nyomdát alapított 1646-ban Nagyváradon azzal a fő céllal, hogy ott jelenjék meg egy új bibliafordítás. Gondja volt a bibliafordításra, hiszen ő naponta olvasta a Szentírást. Halála után kezdődött meg az új bibliafordítás és annak kinyomtatása. Várad Biblia néven vált híressé, azonban csupán 1661-ben lett teljesen készen. Sárospatakra az 1640-es évek elejétől vásároltatta a legkorszerűbb nyomdai felszereléseket külföldi ágenseivel, de az ottani nyomda szintén halála után, 1651-ben kezdte meg munkáját. Gyulafehérváron fejedelmi nyomdát létesített. Ott román nyelvű református egyházi könyvek kiadása is folyt. A református egyházi használatra megjelentetett könyvek közül kiemelkedik a Geleji Katona István erdélyi püspök által szerkesztett *Öreg Graduál*. 1636-ban 200 példányban adatta ki ezt a terjedelmes, sok kottája miatt is drága nyomtatású könyvet, és a nagyobb egyházközségeknek küldte meg azzal, hogy a lelképásztorok változásával is maradjon a graduál az illető egyházközség tulajdonában. A graduális éneklés nem volt használatban akkor már a református egyházban, azt katolikus liturgiai elemnek tartották. Geleji Katona és a fejedelem azt akarták, hogy a református istentisztelet színesebb, kórus alkalmazásával művészebb legyen, és ezzel visszatartsák a katolizálástól azokat, akik a református szertartást túlságosan egyszerűnek tartották, és amiatt akartak katolikus hitre térni. Templomokat építtetett, javíttatott, harangokat adományozott. Ez a támogatás a református egyházra vonatkozott. Az unitáriusokat a törvény kötelezése miatt megtűrte, a szombatosokat azonban nem védte a törvény, ezért üldözte őket.

A magyarországi alkotmányosság védelmére és azon belül a reformátusok és evangélikusok szabad vallásgyakorlata érdekében francia és svéd szövetségben bekapcsolódott a harmincéves háborúba, és 1644-45-ben győzelmes szabadságharcot vívott III. Ferdinánd ellen. Az 1645-ben megkötött linzi békében a magyar alkotmányosságot megerősítette. A protestánsok vallásszabadságát a jobbágyok számára

is kiterjesztette arra az esetre is, ha földesuruk katolikus, tehát a lelkiismereti szabadságot e téren a földesúri jog fölé emelte. A protestánsoktól elvett 400 templom visszaadását kikötötte. 1646-ban az országgyűlés törvényerőre emelte a linzi békét, amit a király a következő évben szentesített. (Az más kérdés, hogy a protestánsok végül is 90 templomot kaptak vissza.)

Hitelveit tekintve szigorú ortodox református volt I. Rákóczi György, aki elmarasztalta és országában akadályozta a puritanizmus hirdetését. Az angol polgári forradalom eszmei alapját adó vallási és politikai eszmerendszerben ő felforgató törekvést látott, amely a királlyal is kész szembefordulni. Igaz, hogy az Erdélybe és Magyarországra igen korán eljutott puritanizmus ott vallási területen maradt, lelki ébredést, szertartási- és egyházkormányzati reformot, a kálvini presbiteri egyházigazgatás megvalósítását, a püspöki és esperesi hatalom visszaszorítását célozta. Rákóczi György a hierarchikus berendezkedésű epizkopális, azaz püspöki egyházi igazgatást, valamint a helyi egyházi vezetésben a patrónusok meghatározó szerepét támogatta. Az 1646. évi szatmárnémeti nemzeti zsinaton a presbiteri rendszert ugyan bibliainak és reformátorinak ismerték el, de annak bevezetésére a körülmények szerintük még nem voltak érettek. A puritánokat elítélte a zsinat. Révész Imre szerint nem ítélte el a zsinat a puritánokat, hanem Geleji Katona István meghamisította a zsinati végzéseket, és megváltoztatta azokat a presbitériumok felállítása tilalmának kimondására, 1649-ben így jelentette meg a zsinat kánonjait, amiket II. Rákóczi György fejedelem aztán így erősített meg.

Bisterfeld gyulafehérvári professzor, a fejedelem bizalmasa puritánus volt, de óvatosan képviselte tanait, nem akart gyors és látványos reformokat. Tanítványait viszont e szellemben nevelte. A fejedelemnek ez ellen nem volt kifogása. Hasonló módon működött Medgyesi Pál (1605-1663), a magyar puritanizmus irodalmilag legtöbbet alkotott képviselője, aki 1638-tól a fejedelem egyik udvari lelkésze volt annak haláláig. Ezzel szemben Tolnai Dali (talán inkább Dáli) János (1606-1660) harcos puritánus elveket vallott, aki evangelizációs körutakat tett, a presbitériumokat elvbarátaival ténylegesen szervezte, hamarosan elvesztette az „öreg” Rákóczi György támogatását. Tolna Dali 1639 és 1641 között viselt sárospataki rektori tiszteből lelképásztori, aztán Rákóczi Zsigmond seregében 1644-45-ben tábori lelkészi, majd ismét gyülekezeti lelkészi állásba távozott, ahol esperessé választották. Mozgalmát részszinat ítélte el, őt esperesi hivatalából letette. Az 1646. évi szatmárnémeti nemzeti zsinata ugyan Tolnai Dali Jánost a börtönbüntetéstől megmentette, az esperességből és lelkészi állásából történt elmozdítását azonban nem oldotta fel.

II. Rákóczi György

Rákóczi és felsővadászi Rákóczi György 1621-ben született Sárospatakon, és 1660. június 7-én halt hősi halált Nagyváradon. Halálát a török ellen vívott szászfenesi vesztes csatájában szerzett három súlyos fejsebe okozta. Apja 1642-ben fejedelemmé választotta az erdélyi országgyűléssel. 1643-ban kötött házasságot Báthori Zsófiával, aki buzgó katolikus hitét kényszerből cserélte fel a házasság kedvéért reformátusra, de titokban mindig katolikus maradt. 1648. október 11-én követte édesapját az erdélyi trónon II. Rákóczi György. Apja egyházpolitikáját folytatta. Támogatta a református egyházat, az iskolákat, de apjánál is erőteljesebben lépett fel a puritánok ellen. Ennek egyik oka az volt, hogy a puritánok is kiterjesztették te-

vékenységüket Erdélyben és Felső-Magyarországon, másfelől, hogy 1649-ben Cromwell lefejeztette I. Károly angol királyt. Ezzel az angol puritánok királygyilkosság hírébe kerültek, amit megerősített Basire Izsák (1607-1676) francia származású menekült anglikán lelkész, aki 1647-ben I. Károly királyhoz való hűsége miatt kényszerült a puritán hatóságok elől elhagyni Angliát. II. Rákóczi György hívására 1655-ben a gyulafehérvári kollégium professzora lett, és a fejedelem legbizalmasabb tanácsadójaként tüzelte azt a puritánok ellen. Neki volt köszönhető, hogy Apáczai Cseri Jánost (1625-1659), aki 1653-tól gyulafehérvári professzor volt, a fejedelem elmozdította állásából, és az alacsonyabb iskolatípusba tartozó kolozsvári gimnázium rektorságába helyezte. Basire 1655-ben nyilvános vitára kényszerítette Apáczait a fejedelem jelenlétében. Basire Apáczai presbiteriánus, puritánus nézeteit támadta, amit az védelmezett, de éppen ezzel bizonyította a fejedelem előtt Basire ellenfele nézeteinek káros, az egyházi törvényekbe ütköző voltát. Tanítványainak egy része Kolozsvárra is követte Apáczait, aki ottani évei alatt is publikált Erdélyben. Méltatlan elbánásban volt része a korszak – mondhatni – legnagyobb magyar tudósának pusztán puritán nézetei miatt.

1650 és 1654 között Sárospatakon tanított Comenius, akit ugyan nem II. Rákóczi György hívott meg oda, de aki egy Drabik Miklós (1588-1671) nevű Magyarországra menekült cseh-morva lelkész misztikus látomásait közvetítette a fejedelemnek, és ezzel hozzájárult az ő 1657. évi sikertelen lengyelországi hadjáratának megkezdéséhez. Azt jövendölte ugyanis Drabik, hogy a Rákóczi fejedelmi családot Isten kiválasztotta, hogy lengyel királyi trónra kerüljön, a Habsburg dinasztiát legyőzze és a reformált vallás szabadságát kivívja. Cseh-Morvaország felszabadulását várta Comenius is Rákóczi György lengyel királyságától, ezért biztatta ő is a hadjáratra. 1657-ben *Lux in tenebris* címmel Comenius egy munkát jelentetett meg Drabik jóslatainak népszerűsítésére, ami több kiadást is megért. Comenius tévedése végzetes következményekkel járt a fejedelemre és Erdélyre vonatkozóan. A Török Porta tilalma ellenére kezdett hadjáratral Rákóczi György – miután szövetségesei elhagyták – seregét elfogták a tatárok, majd büntető hadjáratot vezettek Erdély ellen, amiket a következő években a törökök is megismételtek. II. Rákóczi György a szultán parancsára trónját is elvesztette. Részint trónja visszaszerzése és Erdéllyel szemben elkövetett súlyos bűnének jóvátétele végett felvette a harcot utódjával és az annak segítségére küldött török haddal. Évekig tartó váltakozó szerencsével vívott harcában végül is 1660. május 22-én a Kolozsvár közelében lévő Szászfenes mellett vívott csatában oroszlátként harcolt a túlerőben lévő törökök ellen, több törököt levágott, végül hű emberei három súlyos fejsébbel mentették ki a vesztes csatából, Váradra menekítették, ahol június 7-én hősi halált halt. Mindez nem segített Erdélyen, amely elvesztette korábbi nemzetközi politikai súlyát. A Magyar Királyságban hamarosan figyelmen kívül hagyták a linzi békét becikkelyező 1647. évi protestáns vallásszabadságot biztosító törvényt, és elkezdték a protestánsok üldözését, hiszen azok nem számíthattak már Erdély segítségére.

Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi Zsigmond herceg

Lorántffy Zsuzsanna puritán meggyőződését nyíltan képviselte mind férje, mind György fia uralkodása idején. Férjével könnyebben boldogult, hiszen akkor a puritánusok fellépése még nem volt olyan kiélezett, mint fia uralkodása idején, különö-

sen Basire aknamunkája kezdetétől. Tehette fia fejedelemsége idején is, hiszen jelentős birtokok álltak közvetlenül a rendelkezésére, amelyeket ő szuverén módon, saját tulajdonaként igazgatott, és jövedelmével gazdálkodott. Birtokain a puritán lelkészeknek szabad működést biztosított. 1657-ben a saját birtokát képező Fogarason dunántúli mintára felállította a presbitériumot. Medgyesi Pál az özvegy fejedelmné udvari lelképásztora lett, és szabadon kifejthette szóban és írásban tanait. A sárospataki kollégium élére férje hívta meg az 1640-es évek elején Comeniust, aki akkor nem tudott Magyarországra jönni. Tolnai Dali Jánost a szatmárnémeti nemzeti zsinat elmozdította esperesi és lelkészi állásából. Menedéket Rákóczi Zsigmond herceg (1622-1652) udvarában talált 1649-ig, amikor Zsigmond herceg és anyja kinevezte rektornak a sárospataki kollégiumba, ahol 1656-ig maradt. Ő javasolta és szorgalmazta Lorántffy Zsuzsannának és az ifjú hercegnek Comenius ismételt meghívását, ami végül is sikerrel járt, és 1650 és 1654 között az eredetileg Szeges családi nevű, végrendeletében magát magyarnak valló és azt Szegesként aláíró Comenius a sárospataki kollégium rektor professzora volt, aki számos korszakalkotó művét ott alkotta és publikálta. Tehette annál is inkább, mert 1651-ben működésbe lépett a sárospataki nyomda. Jól megfértek együtt Patakon Comenius és Tolnai Dali, aki a francia hugenotta Petrus Ramus (1515-1572) logikáját, továbbá gyakorlati teológiát, azon belül homiletikát adott elő. E tárgyból publikált könyvet Sárospatakon 1658-ban. A sárospataki kollégium főiskolás diákjai Comenius odaérkezése előtt 25-30-an voltak évente, Comenius hatására ez a létszám 40%-kal megemelkedett. Tolnai Dalit 1656-ban a gálszécsi zsinat rehabilitálta, ekkor Tarcalra ment gyülekezeti lelkésznek, ahol haláláig szolgált.

Rákóczi Zsigmond hercegnek jelentős szerepe volt a család magyarországi és külföldi kapcsolatainak ápolásában. Egy Habsburg-ellenes felkelés vezetőjeként tekintettek rá. Nagy külpolitikai nyereség volt, hogy 1651-ben Pfalzi Henrietta református német hercegnőt vette feleségül. Az ifjú asszony azonban hamarosan elhunyt, és a következő évben férje is követte.

Lorántffy Zsuzsanna kisebbik fia halála után is folytatta egyházközségeket, lelkészeket, iskolákat, főleg a Sárospataki Kollégiumot segítő munkáját. 1657-ben Fogarason a románok részére felsőbb iskolát, és abban az évben ugyanott nyomdát alapított. Fáradhatatlanul és komoly anyagi terhet vállalva segítette a könyvkiadást. Különösen a református hitvédő vitairatok kiadását látta szívesen. Maga is írt két könyvet, amelyek közül ismereteink szerint csak az egyik jelent meg *Moses és a Propheták* címmel (Gyulafehérvár, 1641) név nélkül. Ebben is vallása igazát bizonygatta bibliai idézetek segítségével. Római katolikus részről aztán durva irodalmi támadás érte. 1660. április 18-án úgy hunyt el Sárospatakon, hogy nem kellett megérnie június 7-ét, György fia hősi halálát.

A Rákócziak és a román református egyház

1566 és 1582 között öt román református püspöke volt az erdélyi román református egyháznak. A reformáció szellemében ez az egyház román szertartási nyelvű egyház volt, és lelkészei románul prédikálták az Isten igéjét. Első románra fordított egyházi irataik még a XVI. században megjelentek nyomtatásban. Ezek a világon az első románul nyomtatott könyvek. A magyar református egyházhoz hasonlóan ebben az egyházban is megindult az anyanyelvi oktatás, hogy a hívek tudják olvasni az

egyházi irodalmat. Tehát – a félreértések elkerülése végett – ennek a református egyháznak nem volt célja a magyarosítás, sőt a román anyanyelvi oktatást és könyvkiadást is ez hozta létre Erdélyben. Egyházilag pedig a román ortodox egyház akkori ószláv liturgiai nyelve helyett, amiből a román nép egy szót sem értett, románul folyt az istentisztelet.

Báthori István és Zsigmond fejedelemsége alatt 1582-től nem volt püspökük a román reformátusoknak, hiszen e fejedelmek célja a katolizálás volt. A román reformátusok püspökválasztási engedélyt kértek Rákóczi Zsigmondtól, aki megígérte, de a választás utóda idejére maradt. Báthori Gábor után ismét püspök nélkül élt a román református egyházkerület, 1643-ban I. Rákóczi György alatt választhattak püspököt ismét. Néhány román egyházmegye a román püspök igazgatása alatt állt, más román egyházmegyék pedig Geleji Katona István erdélyi református püspök közvetlen irányítása alatt, de a román püspök is az erdélyi püspöknek volt alárendelve. A román református lelkészek a magyar diákokkal együtt a latin tannyelvű gimnázium és teológia elvégzése után lettek lelkészek. Kilenc román református egyházmegye létezett.

A Heidelbergi Kátét románul 1640-ben, 1648-ban és 1656-ban kinyomatták. Az Újszövetség románul 1648-ban jelent meg. Az Ószövetség fordítására már Apafi Mihály adott megbízást, de az soha sem jelent meg, megjelent viszont nyelvükön 1683-ban egy prédikációs kötet.

Báthori Zsófia és I. Rákóczi Ferenc

Somlyai Báthori Zsófiát (1629-1680) meggyőződése ellenére kényszerítették a Rákóczi szülők, hogy református hitre térjen. Ez volt a feltétele annak, hogy György herceg feleségül vehesse. Báthori Zsófiának sok szenvedést okozott és mérhetetlen büntudatot, hogy elhagyta a hite szerint egyedül üdvözítő római katolikus vallást, és kárhuzatos eretneké lett, sőt egyetlen fiát is eretneknek keresztelték. Rákóczi és felsővadászi I. Rákóczi Ferenc 1645-ben született és 1676-ban halt meg. Noha 1652-ben az erdélyi rendek fejedelemmé választották, azt a következő évben a szultán is megerősítette, de II. Rákóczi György halála után szó sem lehetett arról, hogy a rendek és a szultán I. Rákóczi Ferenc fejedelemségét elismerjék, illetve utóbbi megerősítse. Anyjával együtt magyarországi birtokaikra költöztek, ahol Báthori Zsófia Kis Imre jezsuita szerzetes és egy Hedvig nevű lengyel apáca befolyása alá került. Előbb titokban, aztán 1661. augusztus 15-én fiával együtt ő nyíltan visszatért, Ferenc pedig áttért a katolikus egyházba és elkezdtek vezekelni. Eleinte csupán megszorító intézkedéseiket érezték birtokaikon a református, az evangélikus egyházak és a sárospataki kollégium, majd eljött hamarosan üldözésük időszaka. Az 1647. évi vallásszabadsági törvénnyel mit sem törődve, több magyarországi katolikus főúrhoz, főpaphoz hasonlóan, sőt azokon túltéve üldözték birtokaik protestánsait. Elkergették a lelkipásztorokat, sokukat bebörtönöztették és a templomokat, parókiákat, iskolákat elvéve katolikus plébánost ültettek a nép nyakára. 1671-ben elvették a sárospataki kollégiumot, amely a pataki nyomdával és a könyvtár egy részével bujdosni kényszerült.

II. Rákóczi Ferenc

Rákóczi és felsővadászi II. Rákóczi Ferenc, 1697-től birodalmi herceg Borsiban született 1676-ban, és a törökországi Rodostóban hunyt el 1735-ben. I. Ferenc választott erdélyi fejedelem és gr. Zrínyi Ilona fia. Néhány hónapos volt, amikor elvesztette apját. Katolikusnak született és annak nevelték, amire nagyanyja, Báthori Zsófia különös gonddal ügyelt. 1681-től Thököly Imre volt a mostohaapja, aki 1683-ban Bécs török ostromába is magával vitte. 1685 és 88 között ő is Munkácsra volt, amikor Zrínyi Ilona hőiesen védte a várat a labancok ellen. A vár feladása után Bécsben elválasztották édesanyjától őt is és nénjét is, őt jezsuiták nevelték. 1694-ben a bécsi udvar éberségét kijátszva feleségül vette Sarolta Amália hessen-rheinfelsi hercegnőt, akitől 3 fia és egy leánya született.

1700-ban kezdett szervezkedni egy magyar szabadságharc kirobbantása érdekében. A francia királlyal létesített titkos kapcsolatát futára árulta el, őt magát 1701. április 18-án elfogták, és Bécsújhely börtönében halálos ítéletre számíthatott. Vele együtt más magyar előkelőségeket is letartóztattak. Bercsényi Miklós gróf a letartóztatás elől Lengyelországba menekült. Rákóczi Ferenc felesége, miután minden szabadítási kísérlete hiábavalónak bizonyult, megszöktette férjét, és Lengyelországba menekítette. Lengyelországból 1703-ban tért haza és 1711-ig vezette szabadságharcát. Ennek a szabadságharcnak elsőrendű oka a magyar alkotmány politikai sérelme, Erdély függetlenségének kivívása, családi jogán fejedelmi trónjának megszerzése volt. Fontos külpolitikai érdek fűződött II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemségéhez. Egyfelől a független Erdély a Magyar Királyság alkotmányosságának őrévé válhatott volna újra, másfelől XIV. Lajos francia király 1644-45-ben szövetségese volt I. Rákóczi Györgynek, és a linzi békét belefoglalták az 1648-ban kötött westfáliai békébe, amellyel a harmincéves háborút lezárták. II. Rákóczi Ferenc joggal számított arra, hogy XIV. Lajos megsegíti őt mint erdélyi fejedelmet, hiszen dédapja idejében garanciát vállalt Erdély függetlenségéért. Ezt XIV. Lajos király II. Rákóczi Ferenc idejében is érvényesnek tekintette. 1704-ben a gyulafehérvári országgyűlés II. Rákóczi Ferencet erdélyi fejedelemmé választotta, amit 1707-ben a marosvásárhelyi országgyűlés megismételt, és fejedelmi székébe is beiktatta őt. Igen fontos indítéka volt a szabadságharc megindításának a protestánsok súlyos vallási sérelme is. A fejedelem katonáinak többsége protestáns, főleg református volt, ahogyan az ország lakosságának is a protestánsok alkották a többségét, viszont tábornokai, szenátorai és más felső vezetői többségben katolikusok voltak. Gondja volt rá, hogy a vallásfelekezetekhez tartozáson felülemelkedve nemzeti összefogás jöjjön létre. Mi most vallásügyi intézkedéseit tekintjük át.

Erdélyt 1687-ben császári-királyi katonaság szállta meg, függetlenségét elvesztette. I. Apafi Mihálynak 1690-ben bekövetkezett halála után nem engedték megválasztott fiát trónra lépni, hanem az országot a Habsburg Birodalomhoz csatolták. Fejedelme a mindenkori magyar király Habsburg uralkodó lett. Magyarországgal az erdélyi protestáns rendek nem engedték egyesíteni országukat, mert azt remélték, hogy az erdélyi vallásszabadságot biztosító törvények akkor érvényben maradnak. Jól számítottak, de azért ott is megindult az erőszakos katolizálás, azonban a magyarországinál sokkal kisebb mértékben.

A Magyar Királyságban Erdély hatalmának meggyengülésétől felerősödött a protestánsok üldözése, a templomok elvétele, különösen katasztrófálissá vált a

helyzet a Wesselényi-Nádasdy összeesküvés következtében 1670 tavaszán kirobant félresikerült kuruc felkelés felszámolása után. 1674 és 76 között a pozsonyi vérbíróság 400 protestáns lelkészt és rektort vont koncepció per alá, és a katolizálásra nem hajlandók nagyobb részét kivándorlásra, mintegy százukat börtönre, részben pedig gályarabságra ítélte. 1678 és 1685 között Thököly Imre kuruc szabadságharca, rövid életű felvidéki fejedelemsége mérsékelte az üldözést. Az 1681. évi soproni országgyűlési törvények engedték meg a külföldre kényszerített lelkészek és rektorok hazatérését, de a protestáns vallásszabadságot nagyon megcsönkítve biztosították. Az 1687. évi vallásügyi törvény ezt a korlátozott vallásszabadságot is a király kegyetől függően „*ad hoc*” (= egyelőre) engedélyezte. Az 1691. évi *Explatio* Leopoldina addig elképzelhetetlen megszorításokat alkalmazott a protestánsokkal szemben. Az 1701-ben kiadott rendelet a töröktől visszafoglalt területeken a protestáns vallás gyakorlatát megtiltotta. 1608 és 1647 között mintegy 300 protestáns templomot vettek el a katolikusok, 1647 és 1681 között újabb mintegy 900-at és 1681 és 1703 között ismét mintegy 242 templomot, azaz összesen mintegy 1442-t.

1703-ban és azt követően a kuruc csapatok megjelenésével a protestánsok maguk igyekeztek igazságot tenni, és tömegesen vették vissza elvett templomaikat, alkalmazták azokban hitük szerinti lelképásztorokat, és kergették el a rájuk erőltetett római katolikus papokat. A szabadságharc alatt mintegy 600 templom került vissza a protestánsok tulajdonába. II. Rákóczi Ferenc még 1703. november 10-én kelt pántensében megtiltotta a katolikus templomok visszafoglalását. Azt ígérte, hogy törvényes úton intézkedik majd e kérdésben. Nem akarta a kibontakozó nemzeti egység megbontását, mert akkor már katolikusok is csatlakoztak táborához. 1704. január 27-én miskolci táborában gyakorlatilag megismételte a fejedelem előző évi rendeletét. Halálbüntetést és teljes vagyonekobjást helyezett kilátásba azok büntetésére, akik vitatott tulajdonú templomok és más egyházi javak birtoklása ügyében önhatalmúlag járnának el.

1704. június 20-án aztán a másik oldal túlkapásait kellett egy rendelettel visszafognia Rákóczinak. Solti táborából a római katolikus főpapokhoz kellett rendeletet intéznie, amelyben elmagyarázta, hogy a vallásszabadságon az egyes bevett vallásfelekezetek egyházainak szervezete szabad működését is érti, ezért a főpapok ne akadályozzák az ágostai és helvét hitvallást követő evangélikusokat egyházi javaik birtoklásában, vallásuk gyakorlásában, szervezetük szabad tevékenységében. Ez a felsorolás részletezi még azt is, hogy a katolikus papság az evangélikusoktól és reformátusoktól semmiféle egyházi fizetséget, így stólat se követeljenek. A stólaris szolgálatokat – keresztelést, esketést, temetést – e felekezetek lelképásztorai maguk láthassák el, a katolikus papok ne erőszakolják rájuk saját szolgálataikat. Például halottaiknak a protestánsok maguk harangozhassanak stb. Ezzel a fejedelem az 1691. évi *Explatio* Leopoldina érvénytelenítését óhajtotta elérni, mert az tartalmazta egyebek mellett ezeket a korlátozásokat is.

Az 1606. évi bécsi és az 1645. évi linzi békekötés alapján született országos törvényekre hivatkozott Rákóczi 1704. augusztus 12-én, Szegeden kelt rendeletében. Ebben a vármegyéknek írta elő a vallási türelemnek országgyűlési törvényeken alapuló biztosítását.

A kuruc mozgalom megerősödése megkövetelte, hogy országgyűlést tartson a fejedelem. Szécsényben 1705. szeptember 12-én a három bevett vallásfelekezet sza-

badságáról és egymáshoz való viszonyáról hozott törvényt az országgyűlés. A magyar és erdélyi törvényalkotás hagyományai szellemében immár nem fejedelmi rendeletekkel, hanem törvénnyel szabályozta az országgyűlés a vallásügy közjogi helyzetét. A három bevett vallásfelekezet a kölcsönösség és viszonyosság alapján egyenlő. Egyik vallásról a másikra térni szabad (az Explanatio a protestáns hitre térést megtiltotta!). Az egyes településeken a templomok használatára nézve a többségi elv az érvényes, úgy azonban, hogy a kisebbségnek is megadottak vallásgyakorlatához a jogok és az eszközök. Ez azt jelentette, hogy egy adott helységben a többségben lévő felekezet kapja a templomot, vagy két templom léte esetén a nagyobbat. A kisebbségben lévő felekezet elégedjék meg a kisebb templommal. Ha nincs másik templom, akkor az anélkül maradt felekezet telket és anyagi segítséget kell, hogy kapjon templom, parókia és iskola építésére és használatára. Területenként illetékes vallásügyi vegyes bizottságokat jelölt ki az országgyűlés. Egy ilyen bizottság három tagból állt, a három bevett felekezet egy-egy tagjából. Vitás esetekben e bizottságok feladata volt a döntés. Amennyiben az illetékes vallásügyi vegyes bizottság egy helyi vitás vallási ügyben nem tudott dönteni, akkor a fejedelemhez kellett fellebbezni.

A fejedelem fáradtságot nem kímélve tárgyalt az ilyen ügyekről a hozzá fordulókkal. Végtelen türelemmel, ha kellett kéréssel juttatta megegyezésre a vitatkozókat. Ez is mutatja államférfiúi bölcsességét, de ettől többet is. Azt, hogy a fejedelem minden bizonnyal becsülte a két protestáns hitfelekezetet, amelyeknek egyikéhez, a reformátushoz ősei is tartoztak. Maga a szabadságharc idején hazánkban létrejött vallási béke a különböző felekezetek kényszerű kiegyezéséből keletkezett, és nem valamiféle mai ökumenikus megbékéléshez hasonló meggondolásból és érzésvilágból. Ennek az ingatag vallási békességnek egyetlen garanciája a fejedelem személye volt. Nagy kár, hogy a fejedelem nem fogadta el a szatmári békét, mert birtokeit, hihetetlen tekintélyét megtartva, az országban mérsékelni tudta volna a katolikus klérus ellenreformációs protestánsüldözési törekvéseit azzal, hogy a Habsburg kormányzati rendszeren belül a magyar törvényekben gyökerező vallási szabadság óre lett volna. Erre minden bizonnyal meg lett volna a módja, mert az 1711. április 30-án Szatmáron aláírt békében garantálták Magyar- és Erdélyország szuverenitását, a Habsburg Birodalomba történő beolvastásuk veszélye ezzel elmúlt. A magyar kormányhivatalok, a vármegyék önállósága biztosítást nyert. A szabadságharcban résztvettek és özvegyeik mentesültek a megtorlás alól, vagyonukat megtarthatták. Záros határidőn belül a fejedelem is hazatérhetett, várai kivételével egész vagyonát megtarthatta, erdélyi trónjáról és a magyarországi rendek vezérlő fejedelmi méltóságáról kellett volna lemondania és hűséget esküdni a királynak. I. József király a szatmári béke aláírása előtt elhunyt, a trónra III. Károly néven az addigi spanyol király lépett. A leendő király pedig Spanyolországból megüzente Bécsbe, hogy *„az az akaratom, és különösképpen arra kell ügyelni, hogy ezzel a nemzettel nagyobb megértéssel kell bánni, s elejét kell venni azon panaszáinak, hogy a németek elnyomják.”* Háromszáz év távlatából tekintünk vissza megbecsüléssel II. Rákóczi Ferenc szabadságharcára és a Rákóczi család nevezetes tagjaira.